

гальних системних даних щодо стану вищої освіти та процесів, які в ній відбуваються.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз / В. Андрущенко, Л. Губернський, М. Михальченко. - К. : Знання України, 2002. - 580 с.

2. Кремень В. Г. Антропоцентрична парадигма сучасної філософії освіти / В. Г. Кремень // Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО КДЛУ (ЛІНГВАПАКС - VIII). - К. : КДЛУ, 2000. - Вип. 3-А. - С. 55-66.

3. Лукіна Т. О. Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні : монографія / Т. О. Лукіна. - К. : Вид-во НАДУ, 2004. - 292 с.

Майя Сичова,

*аспірант кафедри соціальної
і гуманітарної політики НАДУ*

Розвиток та значення міжетнічної толерантності в стратегії державної етнополітичної політики

У статті проведено теоретичний аналіз феномену міжетнічної толерантності. Представлено власний підхід до визначення поняття міжетнічна толерантність. Показано тенденції функціонування міжетнічної толерантності в суспільстві.
Ключові слова: міжетнічна толерантність, поліетнічне суспільство, держава.

This article contains a theoretical analysis of a phenomenon of interethnic tolerance is carried out. The personal approach to concept definition interethnic tolerance is submitted. It is shown the tendency of functioning of interethnic tolerance.
Key words: interethnic tolerance, multiethnic society, state.

Треба шукати всесвітньої правди, котра
була б спільною для всіх національностей.

*(М. Драгоманов "Чудацькі думки
про українську національну справу")*

Постановка проблеми. У сучасній Україні стратегічними цілями державної етнополітичної політики є створення сприятливих умов для загальнонаціональної консолідації. Тому формування міжетнічної толерантності є однією з найважливіших складових свідомого, цілеспрямованого регулювання суспільних процесів, яка на сьогодні потребує наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значне місце у вивченні міжетнічної толерантності як соціальної категорії займають дослідження зарубіжних науковців, провідною серед яких є робота М. Уолцера [16]. Роз-

глядають окреслену тему також інші дослідники, зокрема: В.Лекторський, А.Садохін [11], Н.Федотова. Українська державницька думка завдячує вивченню цього питання М.Драгоманову [6]. Сьогодні в Україні міжетнічну толерантність досліджують учені різних галузей науки, а саме: Л.Аза [8], Л.Головатий, О.Грива, Б.Євтух [7; 8], В.Зорько, О.Майборода [14], В.Мухтерем, Л.Орбан-Лембрик, О.Сербенська [12], Т.Сенюшкіна, В.Скуратівський, Ю.Тищенко [15], В.Трощинський [7; 8] та ін.

Невирішені раніше частини проблеми. Питання толерантності розглядалося широким колом науковців різних напрямів. Проте цей феномен залишається не достатньо вивченим в етнополітичному та державно-управлінському аспектах.

Виходячи з вищезазначеного, *мета статті* полягає у виявленні сутнісних характеристик міжетнічної толерантності та ролі цього феномену в стратегії державної етнонаціональної політики. Це увиразнює потребу: провести теоретичний аналіз генезису міжетнічної толерантності, розробити власний підхід до визначення поняття та окреслити тенденції функціонування міжетнічної толерантності.

Виклад основного матеріалу. За логікою соціально-історичного розвитку люди прагнуть до цілісності людського світу. Проте за сучасного розмаїття культур та соціально-політичних умов зростає загроза міжетнічних та міжнаціональних конфліктів. Ентоні Сміт вказує на те, що кожна із етнічних спільнот має спадщину й культурні цінності, які утворюють одну унікальну національну ідентичність серед багатьох інших, не менш унікальних ідентичностей [13, с. 92]. Утім саме різниця культурних традицій та особливостей нерідко призводить до міжетнічних непорозумінь у суспільстві. Тому формування міжетнічної толерантності, яке пов'язано з програмуванням у суспільній свідомості ідей миру, демократії, рівноправного взаємосприйняття залишається єдиним можливим варіантом безконфліктного міжетнічного співжиття та консолідації поліетнічного суспільства.

В історії людства інтолерантність була завжди, адже всі народи і суспільства невіддільні від етнічності. У повсякденному житті міжетнічна нетолерантність виявляється в стереотипах, фанатизмі, а на державному рівні - у переслідуванні за національною, релігійною ознакою, у порушенні найважливіших демократичних свобод.

Толерантність як суспільне явище була основою розуміння та прийняття різноманітних релігій і культур ще за античних часів. Це поняття змінювалось із часом, залежно від особливостей суспільного і політичного життя. Однією з найбільш відомих є теорія толерантності, що існує в рамках філософії лібералізму, висвітлена мислителями періоду Реформації і Просвітництва. Результатом наукового осмислення розмаїття етнокультурних явищ стала також етнічність. Ці два поняття ми розглянемо разом, оскільки об'єкт нашого дослідження передбачає їх симбіоз.

У сучасній науці склалися дві основні концепції феномена етнічності, як і всіх його похідних - етнічної спільності, етносу, етнічних груп, етнонації й нації: примордіалістська (або первинна) та конструктивістська. Перша з них базується на ідеях романтизму і виступає каталізатором етнонаціональних процесів, зокрема творення національної самосвідомості, прискорення формування національних держав. Друга концепція стала продуктом західної етнології 60-х рр. ХХ ст. і виступає як інструмент для побудови громадянського суспільства, для якого характерний високий ступінь автономності особи. Наведені аспекти етнічності не взаємовиключають, а доповнюють один одного. Адже різні етнічні величини по-різному розуміють поняття самовизначення. Якщо етнонація трактує його цілком політично, то нечисленні етнічні групи лише в культурному та духовному аспекті [2]. Світова практика державотворення підтверджує таку теоретичну схему, отже, вона прийнятна й для України.

Поняття "міжетнічна толерантність" у сучасному суспільстві трактується інколи не коректно, через неправильне розуміння перекладу чи змісту. Тому, насамперед, визначимось у дефініціях. Пропонуємо використовувати в першій частині терміна прикметник "міжетнічна", який на відміну від прикметника "етнічна", що часто вживається в цьому контексті, визначає взаємозв'язок та взаємодію сторін у процесі. Складнішою є ситуація щодо тлумачення другої частини терміна. В словниках радянської доби трапляється два варіанти визначення толерантності. Перше базується на поясненні латинського слова *tolerans (tolerantis)* - терпеливий і трактується як терпимість до чужих думок і вірувань. Друге лежить у медичній площині і основою його є латинське слово *tolerantia* - терпіння. Деякі словники інколи взагалі некоректно тлумачать прикметник "толерантний" від лат. *tolerans (tolerantis)* як терплячий, пояснюючи, проте, його як "поблажливий, терпимий до чийось думок, поглядів". Очевидно, що на відміну від "терпеливості", "терпіння" - це допущення фізичного існування іншого, чи відмінностей взагалі, без поваги, сприйняття та розуміння. Отже, потрібно визначати толерантність не як "терпіння" (страждання, нещастя), а як "терпимість", "терпеливість" (виримку, розуміння) [12, с. 31].

Багатогранність процесу формування толерантності зумовила дослідження його різними галузями науки. Філософський енциклопедичний словник вказує, що толерантність - це ставлення до іншої людини як до рівнодостоїнної особи. Словник з етики трактує терпимість як моральну якість, що виражається в прагненні досягти взаємного розуміння та узгодження різнорідних інтересів і точок зору без застосування тиску, методами роз'яснення й переконання.

Основний документ, який регламентує це поняття, - Декларація принципів толерантності, визначає толерантність як: повагу, сприйняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм само-

виявлення та способів прояву людської індивідуальності. Документ пояснює толерантність не лише як моральний обов'язок, але і як політичну й правову необхідність, активне ставлення, що базується на визнанні універсальних прав і свобод людини [5, ст. 1].

Цей міжнародний акт створений відповідно до тлумачення феномену толерантності багатьма мовами світу. Так, в англійській мові толерантність означає "готовність і здатність без протесту сприймати особу або річ", французька мова пояснює цей термін як "пошану свободи іншого, його думки, поведінки, політичних або релігійних поглядів". Китайською мовою проявляти толерантність означає "проявляти великодушність стосовно інших". Арабська мова трактує поняття толерантність як "поблажливість, прихильність до інших людей". У перській мові толерантність розуміється як "терпимість, готовність до примирення із супротивником" [11, с. 23]. Російською мовою поняття "толерантність" перекладається як "терпимость", що означає здатність миритися з чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей.

Із наведеного вище можемо констатувати, що толерантність не зводиться до простого терпіння. Адже терпіння - це байдуже співіснування в кращому випадку, і прихована нетерпимість - у гіршому. На відміну від терпіння, толерантність (терпимість, терпеливість) визнає можливість відмінностей, дає змогу розвивати стосунки на основі гуманізму, діалогу, взаємоповаги. Доказом правильного трактування нами терміна є також використання його у творах відомих мислителів, зокрема М.Грушевського: "...козаки перебрали мірку терпеливості" [3, с. 210]. Знаходимо це поняття і в творчості видатного українського церковного і громадського діяча, мовознавця І.Огієнка, який зазначав, що: "терпеливість у терпінні - велика чеснота" [9, с. 45].

Незважаючи на те, що феномен міжетнічної толерантності має глибокі релігійні корені, більшість правителів усе ж були прихильниками єдиної церкви, яка була здатна закріпити їх владу і забезпечити мир у суспільстві. Втім, історія має безліч прикладів того, як нерівноправність церков у державі порушувала єдність суспільства. Наприклад, коли в Австрії руйнувались протестантські церкви, найбагатші і найблагородніші дворяни-протестанти залишили вітчизну, попри надію єзуїтів, що католицизм буде їм вигідніше, ніж втрата статку. Це призвело до економічного занепаду Австрії. Внаслідок жорстокої контрреформації, яку проводив в Богемії кардинал Каффа, населення скоротилось із 4 млн до 800 тис., культура занепадала. Такою була ціна охорони європейськими католицькими державами XVI, XVII ст. чистоти і єдності віри [6, с. 145]. Подібна релігійна нерівноправність не оминула також українське державотворення. Починаючи від Люблінської та Берестейської уній, українська православна інтелігенція та духовенство стрімко втрачали свої позиції, що призвело до повного винищення еліти, поневолення народу та занепаду державності.

Очевидно, що політика толерантності, пом'якшуючи етноконфесійні та етнополітичні непорозуміння, здатна об'єднати всіх членів суспільства. Звичайно, ця ідея розвивалась набагато активніше за умови підкріплення державними або економічними інтересами. Для прикладу, політична необхідність протидіяти ворогові змушувала французький уряд до співпраці з німецькими протестантами та турками, а православних українців - з турками чи польськими католиками. І навпаки, держави, які були змушені воювати з частиною своїх громадян, відстоюючи церковну єдність, втрачали не лише суспільну злагоду, але й економічні позиції.

Проте саме існування багатьох вірувань зрештою привело до розвитку ідеї толерантності, яка знайшла відображення в Агсбурському мирі 1552 р., Нантському едикті 1598 р., Вестфальському мирі 1648 р. Географічні відкриття початку XVIII ст. спонукали уряди європейських країн заради економічного розвитку піти на деякі компроміси з релігійними "відступниками". Це підготувало ґрунт для ідеї розділення церкви та держави, завдяки чому виникли нові форми реформування релігій та держав. Наступним кроком був розвиток ідей свободи і людської гідності, апогеєм якого стало проголошення прав людини. У XX ст. через послаблення ролі церкви в суспільстві та державному управлінні зросло соціально-політичне значення міжетнічної толерантності, а в результаті пережитих світом кровопролитних воєн розвинулось усвідомлення переваг мирного співіснування. Усі окреслені події стали передумовою прийняття в 1995 р. Декларації принципів толерантності.

Україна, як і більшість держав, ратифікувала міжнародні документи, що забезпечують мирне співіснування різноманітних етнічних спільнот. Адже в українському, традиційно поліетнічному суспільстві з тисячолітніми традиціями співіснування різних релігій і церков, глибинні морально-релігійні цінності завжди були запорукою толерантної взаємодії. Проте існували періоди в українському державотворенні, які характеризувались появою певних міжетнічних непорозумінь і мали кілька об'єктивних причин. Серед них - відсутність державності. Дійсно, у поневоленіх народів "національне почуття має нахил ставати наболілим місцем психіки і проявляється в хитаннях між крайнощами" [10, с. 292]. Відчуження та маргіналізація, які були присутні в історії українського державотворення, також здатні призводити до стану пригноблення, ворожості та фанатизму. Крім того, Л.Гумільов довів неможливість некритичного сприйняття чужого досвіду [4, с. 161].

Слід також урахувати думку Ю.Тищенко, яка стверджує, що в мультикультурних суспільствах існує чітка межа толерантності, яка проходить по лінії політики міжетнічної інтеграції (від лат. *integratio* - поповнення, відновлення) та асиміляції (від лат. *assimilatio* - уподібнення) [15], тобто (за Дж.Беррі) між двома крайніми стратегіями акультурації [8, с. 4]. А на індивідуально-

особистісному рівні існує лише символічна дистанція з полюсами - етнічна толерантність та інтолерантність. Крім того, за твердженням О.Майборода, "залізний закон етнічності" (існування поряд різних етнічних груп рано чи пізно призводить до міжетнічної сутички) не спрацьовує, бо загальний стан етнополітичних відносин визначається характером і ступенем протиріч між етнічними суб'єктами, гостротою відносин між ними, сумісністю або несумісністю їх інтересів [14, с. 13]. Таким чином, створити підстави для конфліктної превенції в поліетнічному суспільстві може лише міжетнічна толерантність як головний чинник недопущення та усунення міжетнічних протиріч.

Для України значення міжетнічної толерантності на часі ще й тому, що всі складові етнонаціональної структури українського суспільства переживають так званий "етнічний ренесанс" [1, р. 135] та етнополітичний ренесанс, який ускладнюється процесом формування політичної нації на основі домінуючої у кількісному плані етнічної більшості [7, с. 12]. Разом з тим сьогодні в Україні стоїть питання не лише організації співжиття різноманітних етнічних спільнот, які, крім того, претендують на різний статус у суспільстві (етнічні меншини, корінні народи тощо), актуальною постає проблема збереження ідентичності.

Проведений аналіз дає нам підстави для визначення двох сучасних тенденцій функціонування міжетнічної толерантності: зростання впливу міжетнічної толерантності на мотивацію та вчинки людей через сучасний занепад традиційних елементів національної держави; згасання міжетнічної толерантності, яке пов'язане з негативними проявами глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна констатувати, що нетерпимість, як правило, розвивається там, де існує конфлікт інтересів. Для його усунення всі члени поліетнічного українського суспільства повинні усвідомити, що "толерантність необхідна для захисту життя, оскільки переслідування зазвичай призводить до смерті" [16, с. 15]. Водночас саме державна легітимація толерантності несе в собі можливість утвердження в державі демократичної форми правління. Міжетнічна толерантність може стати тією всесвітньою правдою, спільною для всіх національностей, до якої закликав М.Драгоманов і яка здатна принести міжетнічний мир. Пріоритетність однієї з двох визначених тенденцій функціонування міжетнічної толерантності залежить від особливостей стратегії державної етнонаціональної політики.

Перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження виявило необхідність вивчення розвитку ідеї міжетнічної толерантності в контексті формування поліетнічного складу населення України, що є пріоритетним напрямом подальшої роботи над проблемою.

Список використаних джерел

1. *Smith Anthony D.* The ethnic revival in modern world / D. Anthony Smith. - Cambridge : Cambridge University Press, 1981. - 240 p.
2. *Пономарьов А.* Етнічність та етнічна історія України / А. Пономарьов. - Режим доступу : <http://etno.uaweb.org/book1/lecture01.html>
3. *Грушевський М.* Ілюстрована історія України : репринтне вид. 1913 р. / М. Грушевський. - К., 1990. - 524 с.
4. *Гумилев Л. Н.* География этноса в исторический период / Л. Н. Гумилев. - Львів : Наука, 1990. - 279 с.
5. Декларація принципів толерантності від 16 листоп. 1995 р. - Ст. 1 // Верховна Рада України : Офіц. веб-сайт. - Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_503
6. *Драгоманов М. П.* Борьба за духовную власть и свободу совести в XVI - XVII столетии // М. П. Драгоманов. Выбраное / уряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р. С. Міщук ; приміт. Р. С. Міщука, В. С. Шандри. - К. : Либідь, 1991. - С. 84-175.
7. Етнонаціональна структура українського суспільства : довідник / уклад. В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. - К. : Наук. думка, 2004. - 343 с.
8. *Євтух В. Б.* Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті : навч. посіб. / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, Л. О. Аза. - К. : Вид.-поліграф. центр "Київ. ун-т", 2003. - 58 с.
9. *Іларіон.* Архієпископ. Як жити за Христом у світі. Великопісні пасійні слова / Іларіон. - Холм, 1943. - 100 с.
10. *Лисяк-Рудницький І.* Із драгоманівських студій / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : в 2 т. - Т. 1 / пер. з англ. М. Бадік та ін. - К. : Основи, 1994. - 554 с.
11. *Садохин А. П.* Толерантное сознание: сущность и особенности // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) : сб. науч.-метод. ст. - М. : Изд-во МПСИ ; Воронеж : Изд-во МОДЭК. - 2002. - С. 23-24.
12. *Сербенська О. А.* Хрещений чи хресний? Терпіння чи терпеливість? / О. А. Сербенська // Урок української. - Ч. 2. - 2002. - С. 31.
13. *Сміт Ентоні Д.* Національна ідентичність / Д. Ентоні Сміт. - К. : Основи, 1994. - 224 с.
14. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві / [О. Майборода, Р. Чічалава, Т. Пилипенко та ін.]. - К. : Фонд "Європа ХХІ", 2002. - 312 с.
15. *Тищенко Ю. А.* Генезис феномену толерантності: від філософської категорії до політичного чинника у сфері міжетнічних відносин / Ю. А. Тищенко ; Нац. ін-т стратег. дослідж. // Стратег. пріоритети. - 2007. - № 4 (5). - Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/book/StrPryor/St_pr5/index.htm
16. *Уолцер М.* О терпимости : пер. с англ. И. Мюрнберг / М. Уолцер. - М. : Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. - 160 с.